

ANNEKE VAN BAALEN

Simone de Beauvoir, in memoriam

Een kort artikel over Simone de Beauvoir kan eigenlijk geen passende herdenking zijn. Niet toevallig schreef ze niet kort, maar *lang*. Inzicht kan volgens haar niet worden uitgedrukt in leuzen, samenvattingen en abstrakties. De werkelijkheid is in al zijn tegenstrijdigheden concreet en kan niet in een aantal grondbeginselen worden begrepen – al kunnen leuzen en pamfletten voor het politiek *handelen* onmisbaar zijn. Pas in de duizenden bladzijden van haar autobiografie kwam ze inderdaad goed tot haar recht: daar kon de oneindige veelheid van mensen en dingen die ze zich had voorgenomen te leren kennen en te genieten, zonder vereenvoudiging worden weergegeven.

‘Ik ben niet ideologisch creatief’, zegt ze, ‘en Sartre wel, en daarom kon ik hem als superieur aan mijzelf beschouwen.’

Ideologies niet creatief - en toch is Ethel Portnoy vast niet de enige die denkt (zie VN-boekenbijlage 26 april 1986) dat *De tweede sekse* meer invloed op de wereld heeft gehad dan al Sartres werken bij elkaar. Wat de VPRO vindt, die deze uitspraak tot twee keer toe uit een programma over Sartre knipte, weten we niet. De Beauvoir heeft de laatste twintig jaar gedemonstreerd dat wat haar betreft Sartre nog steeds de eerste plaats inname: als persoon, als filosoof, als belichaming van de strijd tegen staatsterreur over de hele kapitalistische wereld.

Daarnaast was ze zeer trots en tevreden dat er zowaar een beweging was ontstaan die zich niet alleen op *De tweede sekse* beriep, maar door haar bestaan zelf de uitgangspunten daarvan ongeldig had verklaard. ‘Ik heb me vergist’, zei ze in 1972, ‘toen ik zei dat vrouwen geen klasse zijn, omdat ze de vrouwelijkheid niet willen opheffen.’ Ze noemt in de konklusie van het vierde deel van haar autobiografie alle boeken waar ook hier de radikalen door zijn ‘gevormd (Millet, Greer, Firestone, Sisterhood is powerful, het SCUM-Manifest van Valerie Solanas) als behorend tot die beweging. Tegelijkertijd verklaart ze dat ze het met de strategieën van die beweging absoluut niet eens is. De boeken over hoe vreselijk mannen zijn vond ze prachtig, maar ‘de banden met mannen verbreken’, hetzij seksueel, hetzij politiek, leek haar nergens voor nodig. En als iemand dat allemaal tegenstrijdig zou vinden kon haar dat niets schelen.

Het enige wat ze ooit heeft vereenvoudigd is het huishouden. Zolang er één restaurant open was, at ze in de stad - tot ze, tijdens de Franse terreur in Noord-Afrika, haar medeburgers niet meer kon verdragen. Maar voor de slopende onderneming die later ‘parallele relaties’ is gaan heten deinsde ze niet terug. De relatie met de Amerikaanse schrijver Algren kostte veel tranen en schaamte - maar wat zou ze niet gemist hebben als ze er niet aan begonnen was! Natuurlijk moest er wel altijd gewerkt worden, zo’n 6 à 7 uur per dag. Nu, dan bezichtigde ze de bezienswaardigheden in het brandend hete Italië maar tijdens de warmste uren; ze liet zich de schoonheid niet afpakken.

Een dergelijk iemand kan niet rekenen op veel navolgers. Maar het was eigenlijk wel haar bedoeling: haar leven moest een mikrokosmos zijn, de beschrijving daarvan een voorbeeld voor anderen. In de optimistische periode na de tweede wereldoorlog probeerde ze zelfs richtlijnen voor het gedrag van anderen op te stellen: een existentialistische etiek te formuleren. Dat boek, *Een moraal der dubbelzinnigheid*, was dertig jaar geleden mijn eerste kennismaking met het existentialistische denken; het is een relatief dun boek, bijna een pamflet, met een duidelijke boodschap. Later heeft ze gezegd dat het haar het meest irriteert van alles wat ze heeft geschreven, vanwege het filosofische idealisme waarvan het doortrokken is. Maar ja, de kleinburgers in de jaren vijftig zagen niets in het materialisme (voorzover ze het bestaan ervan al kenden); daarom had Sartre ook zo’n succes.

¹ Verschenen in *Katijf*, nr 33, Amsterdam 1986

Als ik het boek nu lees kan ik me nog steeds de indruk herinneren die het toen maakte. Dwars door alle filosofiese raadsels van ontologieën en kontingenties klinkt nog steeds de klarenstoot van de vrijheid en de verantwoordelijkheid, dwars door de maffe, dreigende konventies van het door haar met veel venijn beschreven establishment heen. De vraag 'wat te doen' stelt het boek niet. Het waarschuwt alleen dat bij het realiseren van eigen en andermans vrijheid, geweld en discipline niet in alle gevallen kunnen worden vermeden. Ik onthield voornamelijk dat je je eerst iets moest voornemen en de vrijheid behouden om eventueel later weer een ander plan te maken.

De tweede sekse, daarna, maakte de belemmeringen voor de vrijheid wat concreter: nu legde ik niet alleen de vriendinnen uit dat ze moesten afstuderen, maar ook de vrienden dat en waarom ik ineens mijn eigen konsumpties wilde betalen. Toen ik bedacht had dat ik toch een man wilde hebben, zocht ik er één die mijn koffer niet droeg. Daarna verdween ik, net zoals mijn vriendinnen, naar de buitenwijken.

Tot mijn verontschuldiging kan ik aanvoeren dat De Beauvoirs werk voor ons alleen in het Frans beschikbaar was en dat ik *De tweede sekse* dus helemaal niet heb uitgekregen; ja waarschijnlijk niet meer heb begrepen dan dat de vrouw De Ander is en dat daar niets aan te doen is. Toch hoefden de dames Kool-Smit en De Boer-D'Ancona me, twaalf jaar later, maar één stencil te sturen en ik was er al, geheel bereid om me aan iedere discipline te onderwerpen (geweld kwam niet ter sprake). Het stencil moet ik te danken hebben aan het feit dat ik ergens feministiese taal heb uitgeslagen. Hoe raadselachtig is de invloed van boeken! Je vergeet alles en denkt dan dat je het zelf hebt bedacht.

Ik heb *De tweede sekse* nu voor de vierde keer gelezen (er moeten eigenlijk stickers komen zoals die vroeger voor Ulysses bestonden: 'Ik heb De tweede sekse helemaal gelezen'; dan zal ik me alsnog door het hoofdstuk over de vijf schrijvers heenwerken) en het is eigenlijk of het een heel nieuw boek is. En wat een raar boek! Het lijkt wel of De Beauvoir vrouwelijkheid beschouwt als het soort geestelijke afwijking dat je louter en alleen uit verveling afschudt (net zoals Sartre zich, volgens haar dan, ooit bevrijdde van de kreeftachtigen die hem al jaren achtervolgden); zolang duurt de beschrijving van biologiese, psychologische en historische onvermijdelijkheden. De Beauvoirs vrijheid lijkt zich alleen nog maar te kunnen uitdrukken in een klemmende beschrijving van onvrijheden, een diepe afkeer van vrouwelijk gedrag. Geldt dat ook voor dat van haarzelf? In de inleiding ontkent ze dit: 'Sommige vrouwen hebben haar vrijheid al verworven, en juist die zijn geschikt een onpartijdig verslag te doen van de gebeurtenissen.' Uit haar auto-biografie blijkt echter dat ze juist in de jaren dat ze aan *De tweede sekse* werkte soms wonderlijk met haar vrijheid omsprong. Ze vraagt zich later bijvoorbeeld verbijsterd af waarom ze niet had begrepen, dat Algren het akelig vond dat ze alleen verliefd op hem was zolang Sartre door zijn nieuwe vriendin in beslag werd genomen. Nog later zegt ze dat het jammer is dat ze zo weinig over de seksuele aspecten van haar verhouding met Algren heeft geschreven. Ik weet niet of dat veel zou hebben opgehelderd. Voor De Beauvoir blijft het individu een onherleidbare eenheid, het lichaam concreet, de seksualiteit Natuur, oerkracht van buiten de persoon, een gegeven waar men zo verstandig mogelijk mee moet omspringen tot de vijand Ouderdom de laatste gelegenheid wegneemt. Ze heeft zich niet de vraag gesteld wat die eigen individualiteit nu eigenlijk wàs - illusie of werkelijkheid. Ze dacht, dus ze bestond. En of ze eigenlijk Sartre was of hij De Beauvoir, vroeg ze zich ook niet af; evenmin of haar materiële bestaan, haar concrete lichaam, wellicht een produkt was van de arbeid van anderen.

Het is daarom niet toevallig dat ze de biologie waarmee *De tweede sekse* begint in de rest van het boek niet meer kan opheffen. Ze begon het mannetjesdier tot zich in de voortplanting transcenderend individu te verklaren (vanwege de uitwendigheid van het sperma!) en het vrouwtjesdier tot verslaafd aan de soort, hoe hoger ontwikkeld hoe ingrijpender. Hoe kan ze zichzelf daarna ooit nog terugvinden? Een oppervlakkige samenvatting van Engels'

Oorsprong van het gezin, de particuliere eigendom en de staat leidt haar weliswaar tot het standpunt dat de mens niet alleen natuur, maar ook geschiedenis is, en dat de huidige positie van de vrouw iets met privé-eigendom en/of de uitvinding van bronzen wapens te maken heeft. Maar dan heeft ze De Vrouw al voor een groot deel van haar leven ontoerekeningsvatbaar verklaard vanwege verschijnselen die met haar rol in de voortplanting

te maken hebben. Wat helpt het als de oorzaken van die ontoerekeningsvatbaarheid nu *kultureel* blijken te zijn? Al haar bewijsmateriaal is afkomstig van getuigenissen van bourgeoisvrouwen uit deze eeuw of, erger nog, van hun psychiaters: en die trekken het net steeds verder dicht.

Dit bewijsmateriaal is niet belangeloos. De psychiaters beschuldigen, de dames verontschuldigen: allen rechtvaardigen de bestaande toestand. En dat is ten dele wat De Beauvoir ook zou willen. Ze zegt het zelf: 'immanentie is voor *iedereen* een verleiding.' Ze gedraagt zich tegenover Algren als een kip zonder kop, als een kuiken aan het draadje dat Sartre aan de andere kant van de wereld vasthoudt, geheel gestuurd door van buiten komende krachten. Hoe gemakkelijk zou het zijn als de biologiese noodzaak inderdaad buiten haar verantwoordelijkheid zou vallen!

Maar ze heeft de strijd niet opgegeven. Het gedrag van vrouwen *moet* in menselijke termen te analyseren zijn. Inderdaad, hier en daar vindt ze keuzes, zoals bij de lesbische vrouw, of tenminste kunstwerken van negativiteit, die als een soort transcendentie opgevat zouden kunnen worden. En anders blijft de mogelijkheid tot revolutie nog, waarna 'het bos tegelijk geplant' zou kunnen worden.

Dat het boek zo'n opschudding heeft veroorzaakt is niet gekomen door die verwijzing naar de socialistiese revolutie. De woede betrof haar eigen verwerping van alle bekende vormen van vrouwelijk gedrag. Vrouwelijkheid is niets moois, het is niet eens iets slechts (dat is het verschil tussen De Beauvoir en de klassieken en kerkvaders), het is iets negatiefs, minder dan niets. Dat is in een tijd, waarin vrouwen gewone burgers zijn die toevallig op grond van een andere natuur andere verplichtingen hebben dan mannen, gelijk maar anders, het ergste wat je kunt zeggen. Daarom beschouwden de radicale feministen van rond 1970 De Beauvoir als voorgangster: niemand hoefde de vrouwelijkheid meer te verwerpen. Dat had zij al gedaan. Ook *Firestone* dacht De Beauvoirs biologies uitgangspunt gewoon te kunnen overnemen: we zouden niet alleen de geschiedenis, maar ook de biologie gaan overwinnen. Dat er maar twee bladzijden in *De tweede sekse* staan (aan het slot van deel V) waarin vrouwen als subjecten worden opgevat, waarin middenklasse mannen door de ogen van vrouwen worden gezien als niet vrij of transcendent maar als abstrakt, leeg en bureaucraties en huisvrouwen daartegenover op hun beperkte terrein als werkelijk bekwaam en concreet, leek in de radicale tijd niet ernstig. Dat zoveel vrouwen tot de beweging toestroomden was bewijs genoeg van hun subjektiviteit. Geheel uit zichzelf hadden ze hun mannen (voor een avond) in de steek gelaten en hun solidariteit met vrouwen gesteld, om aller vrijheid in gemeenschappelijke projecten te realiseren. Het was alsof De Moraal alsnog tot leven kwam, alsof De Beweging een projekt was dat De Beauvoir had opgezet.

De Beauvoir zelf kritiseerde het idealisme van *De tweede sekse*. Er moest een materiële basis onder worden geschoven - al zou het betoog dat tenslotte over mannelijke ideologieën ('bovenbouw') ging daardoor niet veranderen. Ze was in 1972 zelfs van plan dit grote werk, het samenvoegen van de theorieën over vrouwen met die over klassen, zelf te verrichten. Daarvan is, zoals bekend, niets gekomen; ook haar opvolgsters hebben veel werk verricht over huisvrouwenarbeid en matrilineaire verwantschapssystemen, Free Trade zones en mannenorganisaties, zonder dat grote doel, de eenwording van socialisme en feminisme te bereiken. Er is geen linkse vrouwenbeweging gekomen en het socialisme is na inkapseling van het feminisme uit de mode geraakt.

Zo zijn de radicalen dan weer terug in de jaren vijftig, bij Sartre en De Beauvoir. In partijpolitiek hebben ze nooit geloofd. Het individualisties anarchisme, dat zij in hun jeugd aanhingen en waarvan Sartre zich, tot schade aan zijn gezondheid, steeds maar weer probeerde te bevrijden, is weer helemaal modern geworden. Net zoals de moderne progressief beleefde De Beauvoir zich als het middelpunt van de wereld, als een mikrokosmos waarin van alles moet worden ontplooid. Het verschil is alleen dat zij de wereld zo belangwekkend vond en dat ze het zo vanzelfsprekend vond dat ze zich daarin een plaats zou veroveren.

Ze heeft dat niet in haar eentje gedaan en niet samen met andere vrouwen. Ze heeft zich er bij neergelegd dat ze het handelende, actieve, politieke optreden in die wereld beter met, via, of na Sartre kon doen. Dat haar zelfstandig werk dan neerkwam op zelfbespiegeling op hoog

nivo, een transcendentie van het door haar zo schitterend beschreven narcisme, was evenmin een nederlaag: ze had er toch zelf voor gekozen? Haar succes berust op haar weigering om tegenstellingen, 'dubbelzinnigheden', op te vatten als tegenspraken die alleen op een hoger nivo kunnen worden opgeheven, in de Geest of in de Revolutie. Ze liet activiteit en passiviteit, mannelijkheid en vrouwelijkheid als konkreetheden bestaan en maakte er vervolgens projecten van die ieders zekerheden over wat er nu precies concreet is, op losse schroeven zetten. Over bewegingen had ze weinig ideeën, maar de individuen waaruit die bewegingen bestaan kunnen nog eeuwenlang plezier van haar hebben.